

УДК 338.48:504.03

А. П. Голод

Львівський державний університет фізичної культури

**МОДЕЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ РЕКРЕАЦІЙНИХ СИСТЕМ
У КОНТЕКСТІ ГАРАНТУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНУ**

A. P. Golod

Lviv State University of Physical Culture

**MODELING OF TERRITORIAL RECREATION SYSTEMS DEVELOPMENT
IN THE CONTEXT OF PROVIDING OF ENVIRONMENTAL SAFETY OF A REGION**

У статті розглянуто теоретико-методологічні основи дослідження екологічної безпеки територіальних рекреаційних систем. Удосконалено підходи до гарантування екологічної безпеки туризму на регіональному рівні. Проаналізовано особливості взаємодії в системі «туризм-навколишнє природне середовище» з метою вирішення суперечностей, що виникають у процесі її функціонування. Здійснено моделювання розвитку територіальних рекреаційних систем у контексті гарантування екологічної безпеки.

Ключові слова: екологічна безпека, туристична діяльність, регіон, екологічні проблеми, моделювання, стадії.

Theoretical and methodological bases of the research of environmental safety of territorial recreation systems are considered in the article. Approaches to providing of tourism environmental safety at regional level are improved. Features of interaction in «tourism-environment» system in order to resolve conflicts that arise in the course of its operation are analyzed. Modeling of regional recreation systems development in the context of providing of environmental safety is conducted.

Key words: environmental safety, tourism, region, environmental issues, modeling, phases.

Вступ. Туризм у сучасних умовах є надзвичайно динамічною галуззю економіки та невід'ємною складовою більшості регіональних суспільних систем. Водночас, туристична діяльність спрямована, насамперед, на природні рекреаційні ресурси, які часто є вичерпними та невідновлюваними. З другого боку, природні комплекси також зазнають негативного впливу з боку низки видів економічної діяльності, змінюючи свої властивості та втрачаючи атрактивність для туристів. Усе це зумовлює щораз більшу актуальність питань гарантування екологічної безпеки туризму та проблем переходу територіальних рекреаційних систем до моделі сталого розвитку.

Аналіз наукової літератури. Проблеми оцінювання та гарантування екологічної безпеки держави загалом і окремих регіонів у різних аспектах розглядалися у працях низки вітчизняних науковців, таких як: І. М. Волошин, Л. В. Жарова, О. М. Кобзар, О. Ю. Кононенко, В. А. Ліпкан, А. Л. Мельничук, Я. Б. Олійник, Є. В. Хлобистов, В. Я. Шевчук та ін.

Однак проблематика екологічної безпеки туризму, як і безпеки туристичної діяльності загалом, є досить новим і малодослідженим напрямком наукових пошуків. Роботи окремих авторів лише окреслюють напрямки відповідних досліджень та мають, переважно, описовий характер. Саме необхідність обґрунтування теоретико-методологічних основ дослідження екологічної безпеки туризму, а також удосконалення підходів до її забезпечення на рівні регіону, зокрема, базуючись на результатах моделювання відповідних процесів, і зумовили мету та завдання цього дослідження.

Метою статті є обґрунтування теоретико-методологічних основ дослідження функціонування територіальних рекреаційних систем у контексті гарантування екологічної безпеки регіону та його сталого розвитку.

Виклад основного матеріалу. Територіальну рекреаційну систему розглядають як відкриту соціально-економічну систему, елементи якої є складними взаємопов'язаними та взаємозалежними підсистемами, що визначають специфіку її формування і розвитку на певній території та об'єднані спільною діяльністю у використанні рекреаційного потенціалу цієї території [6, с. 7].

Водночас, на наш погляд, в сучасних умовах здійснення рекреаційної діяльності доцільно вживати також поняття просторової рекреаційної системи, яку можна трактувати як сукупність взаємопов'язаних рекреаційних об'єктів різного походження та елементів інфраструктури у певній частині

простору, загальною метою функціонування яких є повноцінне задоволення рекреаційних потреб рекреантів.

Власне, рекреаційні потреби зумовлюють попит на ринку рекреаційних послуг і є головною рушійною силою розвитку територіальних (просторових) рекреаційних систем на сучасному етапі. Водночас, постійне зростання мобільності населення, головним чином, в економічно розвинених країнах, приводить до інтенсифікації міжнародних рекреаційно-туристичних потоків, а отже, справляє стимулюючий ефект на територіальні рекреаційні системи незалежно від місця їх розташування і рівня сформованості рекреаційних потреб місцевого населення. Водночас, така інтенсивна взаємодія рекреаційних систем різного рівня і рангу приводить до зростання актуальності проблем гарантування безпеки їх функціонування, насамперед, екологічних і соціальних.

Виходячи із широкого розуміння категорії безпеки, ми пропонуємо розглядати безпеку туризму як стан функціонування туристичної сфери певного регіону (держави) у визначений період часу, що характеризується відсутністю загроз і таким поєднанням туристичних ресурсів та інфраструктури, яке дозволяє забезпечити стабільний розвиток конкретної територіальної рекреаційної системи у майбутньому.

У науковій літературі прийнято виділяти три рівні безпеки туризму:

- безпека споживачів тур-продукту (туристів);
- безпека виробників тур-продукту (туристичних підприємств);
- безпека туристичних об'єктів (дестинацій) [3].

На наш погляд, розглядати ці рівні доцільно лише в комплексі, оскільки їх суб'єкти є складовими однієї системи і тому тісно пов'язані між собою.

Екологічна безпека, враховуючи переважну орієнтацію туристичної діяльності на використання природних ресурсів рекреаційних територій, має важливе значення поряд із соціальною, економічною, інформаційною, політичною та іншими видами безпеки туризму.

Однак, на наш погляд, екологічну безпеку слід розглядати дещо вужче, ніж прийнято у науковому дискурсі, а саме – із ухилом у напрямку особливостей взаємодії між суспільством та природним середовищем.

У цьому контексті екологічну безпеку туризму можна трактувати як відсутність загрози активізації деструктивних процесів у функціонуванні системи «туризм – навколишнє природне середовище», а також наявність можливостей для сталого розвитку відповідних територіальних рекреаційних систем.

Оскільки зазначені деструктивні процеси, а також різні аспекти необхідності забезпечення сталого розвитку можуть бути також визначеними як екологічні проблеми туризму, то, у свою чергу, екологічну безпеку туризму можна розглядати і як відсутність (вирішеність) таких проблем у певному регіоні (державі).

Виходячи із положень системного підходу, ми трактуємо екологічні проблеми туризму як особливості та напрямки проходження деструктивних процесів, пов'язаних із функціонуванням територіальних рекреаційних систем та їх взаємодією із навколишнім природним середовищем. Відповідно, туристична діяльність, з точки зору екологічної безпеки, може розглядатися дуалістично – як об'єкт впливу екологічних факторів і як суб'єкт природокористування та зміни екосистем.

Вирішення екологічних проблем туризму і, відповідно, гарантування екологічної безпеки регіону неможливе без екологізації туристичної діяльності, яку ми трактуємо як процес переходу туристичної сфери до моделі сталого розвитку у системі «туризм – навколишнє природне середовище».

За станом взаємодії у системі «туризм – навколишнє природне середовище» можна виділити три стадії розвитку територіальних рекреаційних систем (рис. 1):

1. Екстенсивна, що передбачає територіальну та природно-ресурсну експансію туристичної сфери регіону. Переважаючим є вплив факторів навколишнього природного середовища на туристичну діяльність.

2. Інтенсивна, що полягає у створенні спеціалізованих великих туристичних центрів та інтенсивному використанні місцевих туристичних ресурсів. Зростає вплив туризму на навколишнє природне середовище.

3. Конструктивна або деструктивна, залежно від впровадження положень концепції сталого розвитку в туристичну сферу регіону. Конструктивна стадія передбачає розвиток туристичної сфери регіону, відповідно до моделі збалансованого розвитку у системі «туризм – навколишнє природне середовище», і в сучасних умовах має скоріше перспективний та прогнозний характер. Деструктивна стадія розпочинається з того моменту, коли негативні наслідки туристичної діяльності починають суттєво впливати на саму можливість її здійснення та призводять до збитків, у тому числі фінансових. У ре-

зультаті, туристичний комплекс регіону зазнає занепаду, що, у свою чергу, призводить до небажаних соціально-економічних наслідків [2, с. 87–88].

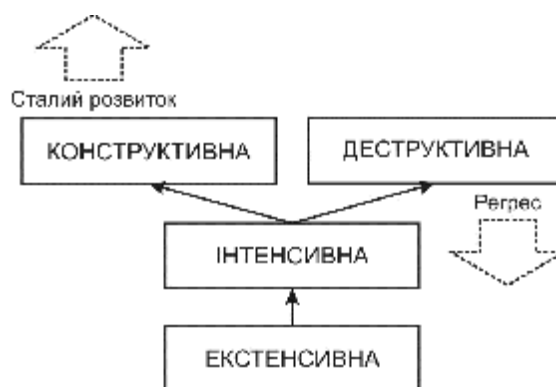

Рис. 1. Стадії розвитку територіальних рекреаційних систем

Із точки зору синергетичного підходу, розвиток територіальних рекреаційних систем буде мати наступний вигляд (рис. 2).

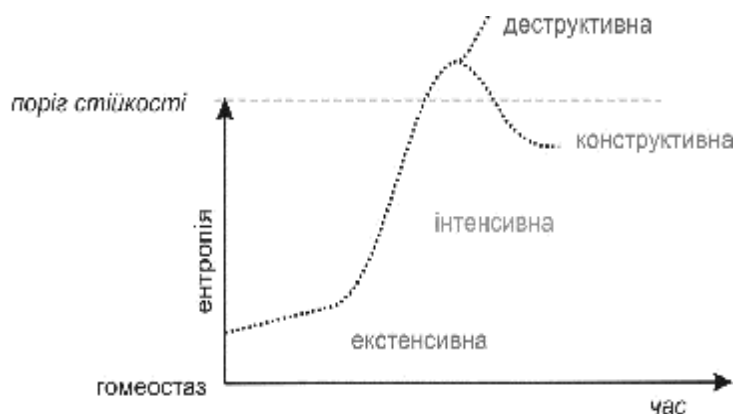

Рис. 2. Розвиток територіальних рекреаційних систем, відповідно до положень синергетичного підходу

Як бачимо із графіка, із зростанням ентропії (нестабільності) територіальна рекреаційна система поступово наближається до «порогу стійкості». Очевидно, що головним джерелом нестабільності такої системи слід вважати антропогенну діяльність, у тому числі рекреаційну, що спрямована на модифікацію первісних характеристик системи.

Можливість переходу територіальної рекреаційної системи до конструктивної або деструктивної стадії розвитку, відповідно до синергетичного підходу, залежить від здатності такої системи до самоорганізації і формування нових стійких взаємозв'язків, що можуть забезпечити її функціонування на оптимальному для виконання рекреаційних функцій рівні.

Варто зауважити, що одним із шляхів гарантування екологічної безпеки регіону є інтенсифікація розвитку в ньому екологічного туризму, який може забезпечити збалансовану взаємодію туристичної діяльності з навколишнім середовищем. Сучасні темпи зростання популярності екологічного туризму прямо пропорційні до швидкості зменшення кількості і площ малозмінених природних і традиційних культурних ландшафтів. З урахуванням цього, очевидно, що ресурсна база екологічного туризму й надалі матиме тенденцію до скорочення і поступово обмежиться до рівня природно-заповідних територій чи етнопарків і скансенів.

Слід відзначити, що, з огляду на дуалістичний характер екологічної безпеки туризму, заходи у напрямку її забезпечення повинні вживатися як туристичними підприємствами (туристами), так і органами влади та підприємствами інших галузей, що справляють деструктивний вплив на стан та якість навколишнього природного середовища.

Зважаючи на це, важливим прикладним завданням є розробка комплексу пріоритетних завдань, вирішення яких пов'язане із зменшенням негативних наслідків деструктивних процесів у системі «туризм – навколишнє природне середовище». Реалізація такої системи заходів дозволить мінімізувати

негативний вплив туристичної діяльності на компоненти природи регіону, а також сприяти раціональному та ефективному залученню природних комплексів до складу регіональних територіальних рекреаційних систем. Відповідно, лише поряд із вирішенням актуальних суперечностей розвитку туристичної діяльності в регіоні можливе гарантування екологічної безпеки туризму в ньому.

Висновки. В сучасних умовах в Україні, зважаючи на формування тенденцій до інтенсифікації туристичних потоків як зовнішнього, так і внутрішнього спрямування, зростає актуальність екологічних проблем у туристичній діяльності. Слід зауважити, що, з одного боку, такі проблеми створюють перешкоди для розвитку туризму в регіонах, що мають іншу господарську спеціалізацію, а з другого - справляють деструктивний вплив на природні ресурси регіонів із власне туристичною спеціалізацією. Обидва напрямки впливу туристичної діяльності на розвиток регіональних суспільних систем вимагають розробки науково обґрунтованих концепцій щодо оптимізації відповідних соціально-економічних наслідків та зменшення ризиків інтенсифікації деструктивних процесів.

З урахуванням інноваційної і, загалом, прогресивної ролі туристичної діяльності у сучасному світі, можна зробити висновок, що екологічні проблеми розвитку туризму є не лише індикатором стану безпеки цього виду діяльності, а й важливим фактором гарантування економічної безпеки регіонів і держав. Відповідно, обґрунтування теоретико-методичних основ екологічної безпеки туризму, вивчення факторів її формування та розробка шляхів забезпечення як на державному, так і на регіональному рівні є, безумовно, перспективними напрямками подальших наукових пошуків.

Список літератури

1. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристські ресурси України: Методологія та методика аналізу, термінологія, районування : [монографія] / О. О. Бейдик. – К. : Вид.-поліграф. центр «Київський університет», 2001. – 395 с.
2. Голод А. П. Екологізація туристичної діяльності в контексті забезпечення сталого розвитку регіону / А. П. Голод // Україна: Схід-Захід – проблеми сталого розвитку : матеріали II туру Всеукр. наук.-практ. конф., 24-25 листопада 2011 р. – Т. 1. – Львів : РВВ НЛТУ України, 2011. – С. 86–88.
3. Корж Н. В. Формування системи економічної безпеки індустрії туризму як складової стійкого розвитку туризму в Україні [Електронний ресурс] / Н. В. Корж, О. В. Заноско // Економіка. Управління. Інновації [Електронний ресурс]. - 2011. - № 2. - Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/e-journals/eui/2011_2/11knvtvy.pdf.
4. Падун М. М. Проблеми екологізації в туризмі [Електронний ресурс] / М. М. Падун. – Режим доступу : <http://www.ecologylife.ru/tyrizm-2002/problemi-ekologizatsiyi-v-turizmi.html>.

Стаття надійшла до редакції 05.03.2013.

Відомості про автора

А. П. Голод, Львівський державний університет фізичної культури.